

Снага личне одговорности: пријатељи о Латинки Перовић, (група аутора), Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2008, стр. 328.

У издању Хелсиншког одбора за људска права, са којим Латинка Перовић већ дужи низ година успешно сарађује, изашла је књига посвећена овој нашој политичарки и историчарки [\[1\]](#). У тој књизи најинтересантнији је велики интервју са њом, који обухвата око 150 страница текста. Њега је урадила историчарка Оливера Милосављевић, са амбицијом да Латинка Перовић "сама објасни себе, своју политичку активност, свој одлазак из политике, на крају, да бар једном одговори и на нападе којима је деценијама била изложена" (14).

И доиста, интервју је више него занимљив и веома значајан за разумевање психолошког профила "мајке друге Србије", како је Латинку назвао *Зоран Ђирјаковић* (НИН, 13. и 20. април. 2006) [\[2\]](#)

[\[1\]](#)
Перовићева (р. 1933) је, наиме, као веома млада доспела до највиших политичких функција. Она је већ са 20 година постала члан Председништва ЦК омладине Србије, са 23 је постала члан Председништва ЦК омладине Југославије, са 28 председник Конференције за друштвену активност жена Југославије, а са 32 године председник комисије ЦК СКЈ за идеолошки рад! Изузетно вредна и посвећена, она је скренула пажњу старијих руководица, који су је подржавали и хијерархијски унапређивали. Латинка сама сведочи да ју је лично Александар Ранковић, 1961, довео на место председнице Конференције жена (37). Иако период 1964-1968 у овом интервјуу (који је очигледно замишљен као официјелна биографија) Латинка уопште не спомиње, после Ранковићеве смене њен метеорски успон се наставио до неслућених висина. Ко је био њен тадашњи покровитељ можемо само да слутимо. Тек, она је, према подацима из лексикона

Ко је ко у Југославији
(1970)

[\[3\]](#)
, године 1966. постала секретар комисије ЦК СКЈ за реорганизацију партије (комисија је очигледно требало да скрши отпор "ранковићеваца" у партији), а исте године је постала

и члан Извршног комитета ЦК СКС. Након студентских демонстрација, 1968, у склопу још једног "ветрења" српске партије, Латинка Перовић постаје секретар ЦК СКС. Са свега 35 година, она је већ други човек у Србији, и на том месту остаје у наредних четири године.

Дакле, у најважнијем, формативном раздобљу живота, између 20. и 39. године, Латинка Перовић је била професионални политичар, и то политичар од успеха. Марљива и амбициозна, она је од самог почетка била део елите, и то елите која суверено влада системом и ресурсима једне озбиљне државе. То је била права моћ, моћ која даје самопоуздање, моћ која храни добро мишљење о себи, моћ која прија...

А онда, долази страشان пад. Долази њена смена, 1972, и готово потпуна друштвена изопштеност. Ако је претходних двадесет година Латинка уживала у благодетима власти, као део комунистичке елите, онда је у следећих петнаест година она упознала и тамнију страну једнопартијског ауторитаризма. Истина, она није допала затвора или остала без посла. Како сама каже, она је у Институту за историју радничког покрета Србије, где је упошљена 1975, "добила већу плату него као секретар у ЦК" (58). Али, њу су пратили свуде где крене, нису јој дали да објављује, пазили су које књиге чита и с ким се дружи. То време, а нарочито прве године после пада, она описује као доба патње и изолације. "Ја сам се одмах затворила у своју кућу, нисам се обувала месецима(...)" Патила сам због људи који су били у пуној снази, који су имали земљи шта да дају и да кажу, а сведени су на просторе својих соба... Ја сам тај период провела у соби, завршила сам докторат, радила сам по цео дан, врло мало сам излазила, (...) била ми је потребна дистанца, изолација (55; 57).

Тако страшна промена живота, која Латинки мора да је изгледала као нешто потпуно неправедно, дошла је, из њене перспективе, од једнако страшног и неправедног узрока, дакле, од чиниоца који никако није смео бити личан. Јер, да је Латинка смењена само као резултат Титове технологије одржавања равнотеже власти, или само као резултат некакве дворске завере, онда би читава њена трагедија била лична, не историјска, не општа, већ приватна. А једна историчарка зна да приватне приче и нису превише важне. Зато је то морао да буде некакав велики, општи чинилац, чинилац који је пресудно утицао на целокупну историју модерне Србије и одредио не само Латинкину, већ и судбину свих нас. Пораз великог добра може доћи само од још већег зла. А то моћно, грдосијско зло, које је сломило Латинку и модерну Србију, било је и остало – српски национализам!

Према тумачењу сопствене смене, које Латинка даје у овом интервјуу, Тито се, као стари

централиста, удружио са српским националистима, како би почистио њу и остале носиоце модернизације и европске идеје у Србији. Тако је један хрватски централиста, заједно са српским националистима, упропастио Југославију (и Србију). "Кардељ је сталним реформама", приповеда Латинка, "покушавао да земљу учини флексибилном и да спречи српску доминацију, ту нема спора, а Тито је, опет, мислио да је важно сачувати јединствену, чврсту земљу, централизовану" (69). У томе је Тито налазио савезнике у српским националистима. "У то време (реч је 1960-им годинама – А. С) Југославија као једна централизована држава мислим да није била страна ни Титу, и дотле су они (српски националисти – А. С) функционисали врло добро и са њим" (80). Како наводи Перовићева, Кардељ се, 1971. године, у јеку расправе о уставним амандманима, који су требало да конфедерализују Југославију, жалио да су "Срби и Тито пружили отпор свему" (72).

Срби су, по Перовићевој, током целе историје Југославије, били заправо љути централисти. "Никад нису дали могућност да се проба нека друга, прихватљивија оријентација. Постојала је велика самоувереност код Срба у њихове историјске заслуге, у њихов допринос

Југославији, у њихове жртве, у њихову снагу, сувише је то

било самоуверено" (51; на овом месту Латинка, када говори о Србима, као да говори о неком другом; подвлачења су моја). "Ником није падало на памет да Србији у Југославији не припада централно место, по броју, по заслугама, по жртвама" (48). Зато су Срби били "непомирени са Југославијом као сложеном државом... ви сте сваки захтев за аутономијом, не у формалном смислу, него за већом самосталношћу, третирали као сепаратизам, као иредентизам, као разбијање Југославије" (52).

Тако је било све док "либерали" нису преузели ЦК СКС. Ови српски модернизатори, насупрот централистима, тј. српским националистима, били су, по Латинки, на прагу да се споразумеју са осталим републичким елитама. Они су били спремни да, након Титове смрти, преуреде Југославију у конфедерацију. То су схватили српски националисти и побунили се. "Парола је била да ми (либерали – А. С) морамо отићи јер ћемо се споразумети са другима у Југославији. (...) То је колало у Србији, у чаршији, у српској партији која је такође имала своју чаршију, било је становиште да ми морамо отићи, да смо слаб партнер за одмеравање снага после Тита. То није изговорено у политичком руководству, али то је нешто што је кулоарски кружило, као што овде све иде тако, али јесте речено да ми својом либерализацијом, спремношћу, попустљивошћу према Хрватима, према другима, слабимо позицију Србије за тај одлучујући дан када Тита више не буде" (46-47). "Део српског политичког руководства, које је инспирисало разговор код

Тита", каже такође Латинка, "сматрало је да када је већ уклоњено хрватско руководство, треба то урадити на сваки начин и у Србији, мислећи вероватно да ће онда доћи до таквог односа снага који ће спречити доношење Устава. Ми смо морали да одемо при крају свог мандата, пре републичког конгреса партије, ми нисмо смели бити поново изабрани јер бисмо се споразумели са осталима у Југославији. Кључно питање је било разумевање Југославије, ми смо апсолутно били за споразум, за консензус" (48).

Садржина тог споразума, по садашњем виђењу Латинке Перовић, била би конфедерализација Југославије (50), уз давање Косову статуса републике. "У реду", објашњава Латинка позицију Србије, "постојале су две покрајине, али то није било нерешиво питање, и сама је (Србија – А.С) ишла у правцу једне савезне државе и камо среће да се тада признала република на Косову и Албанци интегрисали у југословенски простор" (51). "Били смо апсолутно за споразуме са свима. (...) Ми смо доста разговарали и са Албанцима у то време, и они су заиста просперирали захваљујући Југославији, али морам рећи да је Србија имала резерву, отпор према њиховим правима. Кад је дошла на ред покрајина, кад су почеле да се јављају идеје о републици, за то се већ хапсило" (88; 89)

Титово смењивање хрватског руководства, 1971. године, био је, по Латинки, чин који је Хрвате сасвим оправдано навео да оду из Југославије. "Ја сам сутрадан (после смене – А. С) говорила Политичком активу Србије", вели Латинка, "и рекла сам да је то грешка за сто година унапред" (96). "Тим обрачуном са њима (Хрватима – А. С) постигнут је супротан ефекат од жељеног иако можда актери тога нису били свесни. (...) За мене су они тада избачени из Југославије, у најмању руку! (...) Ја сам то рекла, Карађорђево је грешка за сто година унапред између Срба и Хрвата" (99)

[\[4\]](#)

Водећи српски националиста у партији тога доба, по Латинки, био је Дража Марковић. Он је, истина, "био велики противник доласку Милошевића на чело Србије", али само "из личних разлога" (48). Међутим, и Дража Марковић је био само израз некаквих тајанствених, дубљих, националистичких структура, које су владале српском политиком. Пре Марковића, те структуре су, по Латинки, као свог заступника биле истакле Александра Ранковића. "Мислим да су Срби негде већ шездесетих година почели да размишљају о распореду политичких снага у Југославији после Тита, а Ранковић је ипак био њихов најзначајнији представник у руководству. Мислим да је та националистичка струја која је постојала и у партији, у њему видела носиоца српске идеје унутар Југославије, и да је то мало и фаворизовала, покушавала да из њега извуче више него

што је он могао, без обзира на његов умерени конзервативизам. За њих је он био јаки човек који држи јединство Југославије, који држи ред на Косову. Мислим да их он можда није охрабривао, али на његову подршку рачунали људи као Добрица Ћосић" (79-80).

Ранковић је пао [5] , али је остало српски национализам, као "реална снага, присутна у свим институцијама, врло јака у партији" (48). На његовом челу био је човек чије се име помиње на крају претходног цитата. То је био истински, највећи и једини прави непријатељ Латинке Перовић – Добрица Ћосић.

Тек после читања ове (ауто)биографије човек схвата корене фиксације Латинке Перовић (а онда и Друге Србије) на Добрицу Ћосића. Он је "више него ико други, историјско искуство српског народа пропустио кроз густо сито националне идеологије" (100).

"Он је узео на себе улогу, а та му је улога и дата, иако је био писац, да говори неке ствари које су српски националисти у партији осећали, али је било неопортуно да их кажу, или зато што нису смели или зато што то није било политички утилитарно. Тако да је он добио специфичну улогу човека који посредује између политичког врха и интелигенције која је била националистички оријентисана и никад Југославију није примила као могућу заједницу" (101).

"Он је сигурно преузео на себе улогу, а вероватно му је та улога и дата, неког идејног вође Срба... (питање: *Кад кажете "дата", ко је могао то да ради? Интелектуална елита?*) Да, интелигенција, део партијске елите, део цркве, он је увек био у добрим односима са Српском православном црквом..." (102). Такође,

"Ћосић је био повезан са политичким круговима у којима је Слободан Пенезић сигурно играо врло важну улогу" (101).

А на питање: "Мислите ли да је (Ћосић) имао ослонац и у Партији?", Латинка одговара: "Како да не, имао је" (106). Дакле, Ћосић је, по Латинки Перовић, у својој личности спајао снагу и утицаје српске тајне полиције, српске цркве, српске интелигенције, па и српске партије. Зато Латинка пореди Ћосића са самим Николом Пашићем! (101)

[6]

За Латинку је Ћосић архи-непријатељ још из доба када се она налазила на челу ЦК СКС. За њу београдски праксис философи и нису били права опозиција. Они су били некако

мекани, без великог утицаја, а и брзо су се одрекли своје марксистичке идеологије (103-4). Праксисовци су ипак били само сапутници српских националиста, који су чинили главно језгро опозиције: "За њих је демократија значила и статус српског народа унутар Југославије. Зато су они тако тешко поднели уставне промене, и зато су постигли савршено јединство око укидања Устава из 1974. године" (104). Ћосић је, међутим, био нешто сасвим друго. "Он је јако желео да постане председник Српске књижевне задруге, он се спремао за улогу националног лидера, није ништа настало спонтано, и, мислим 1970. године, код мене су дошли Никша Стипчевић и Слободан Селенић и рекли да они желе да га кандидују за председника СКЗ. (...) Он је, у суштини, желео да дође до неког центра да би извршио окупљање, он се припремао за тај период после Тита" (105).

Колико је Ћосић био моћан, колико је он "кореспондирао са државним врхом Србије", како то каже Латинка, види се по томе што је "он довео Мешу Селимовића у Београд, то није тако лако, ви треба таквом човеку да обезбедите стан. Он је имао изузетну моћ, такву моћ маневра, контакта са разним центрима, *ја не познајем човека који је имао такву моћ* . Ја сам била секретар ЦК, Никезић је био председник, верујте ми, нисам мислила ни да то треба да радим, али ја ником нисам могла да дам стан, да омогућим пресељење. Ћосић је то могао!" (106).

Српски националисти су, по Латинки Перовић у то доба били толико префригани да су сами организовали бројне забране књига и часописа, као и прогоне политичких неистомишљеника [7], да би за то оптужили невинне "модернизаторе" и тако их опањкали пред јавношћу и историјом. "Многе забране су биле чиста провокација. Ми смо прикивани за те забране и увек смо се питали ко заправо, жели баш нас да прикаже као жандарме. (...) Забране су, у ствари, данас важне као психолошка граница којом се повлачи линија према комунизму, како нико из тог периода не би могао да рачуна на некакав утицај, улогу. То се десило само у Србији, а десило се јер тај неко, ко је морао да остане испод ове линије није делио преовлађујуће гледиште о положају Срба у Југославији и о самој Југославији" (142-3).

Моћни Ћосић и остали српски националисти, према виђењу Латинке Перовић, видели су у њој непријатеља баш зато што је нису могли инструментализовати. Према Латинки, она је Ћосићу била права опсесија! "То је један рад на националној политици уз помоћ државе и партијског врха који је мислио да може да димензионира његов рад, а наш проблем са њима, са њим посебно, у томе је што смо били аутономни, на нас се у том смислу није могло утицати, ми се нисмо могли употребити за ту врсту улоге. Тако да је то остала његова опсесија, на неки начин" (106).

Ако сте толико моћни, као Ћосић, и имате некога за опсесију, као што је он имао Латинку, наравно да ћете се потрудити да је уклоните. У смени Латинке, бар такав утисак се стиче из њеног интервјуа, иза Драже Марковића стајао је заправо цели српски националистички блок. А на његовом челу налазио се нико други до вечити зли демијург – Добрица Ћосић [8]. Ћосић је био толико моћан да је, почетком деведесетих, заправо он направио Рашковића и Караџића (а не Милошевић, како многи у Другој Србији погрешно мисле). "Онда, та веза са Србима из Хрватске преко Јована Рашковића, у Босни са Радованом Караџићем, код њега су долазили Срби са Косова, он је, просто, постао вођа... (питање: *Зар Вам се не чини да у "Пишчевим записима" он то и потенцира, као да хоће да каже – ја сам их све измислио?!*

) Он то потенцира, али то није имагинарно, он је то стварно радио, он је био тај центар где је све то струјало" (107).

Ћосић је био и тај политички актер који је замислио рат у Хрватској и Босни. "Он у *Пишчевим записима*

", објашњава Латинка, "врло отворено каже: `Ратоваћемо са Хрватима, ратоваћемо са Албанцима, убијаћемо се`, то су консеквенце. Он је на тој линији истрајао и ја мислим да се ту десило нешто што ће можда са неког временског растојања моћи јасније да се види и да се проучи" (107).

Ћосић је, по Латинки, ту грдосијску моћ задржао и данданас, без обзира на поодмакле године. "Ћосић је кључна особа сиве зоне српске политике (...) Он је човек који има огромну комуникацију, он је човек који може да разговара са патријархом, може да разговара са генералом, може да разговара са бившим политичарима, он може да разговара са текућим политичарима" (107).

Каква опсесија... Једна дама у годинама, са својим салоном, види другог господина у годинама, са његовим салоном, као злог демијурга који је одувек стајао иза свега погубног у Србији. А ако тако размишља "мајка Друге Србије", да ли је онда необично да "деца Друге Србије" и данас настављају да јуришају на овог писца, као на симбола "српског национализма" и "геноцида"? Против Ћосића се не само покрећу кривичне тужбе за "националну и расну мржњу". Њега Наташа Кандић и остале "људскоправашке" перјанице виде и као следећег кандидата за Хаг [9]. Зоран Ћирјаковић је, у свом аналитичком тексту, описао "Латинкин салон" као место незваничног окупљања другосрбијанске елите, у коме се доносе кључне стратешке одлуке. Да ли је једна од њих и та да "Ћосића треба препоручивати Хагу"? Занимљиво је да се Латинка у интервјуу осврће на ову идеју, да би је демантовала, али на доста необичан начин. "Деведесетих се одржавао научни скуп у Академији", приповеда она, "била је његова (Ћосићева – А.С) ћерка и једна наша заједничка колегиница, касније ми је пренела да јој је Ћосићева ћерка рекла: `Иди са твојом Латинком, она хоће мога оца да пошаље у Хаг.` Била сам погођена. Написала сам јој писмо у коме сам рекла: `Ја имам критички став

према ономе што Ваш отац ради, као што он може да има, а и има, према мени, али сматрам Вас пристojном особом. Где сам ја баш то рекла? Ја нисам неко ко одлучује о томе ко ће ићи у Хаг. У Хаг иде онај за кога то утврди држава, правне институције" (109).

Као што се види, Латинкин демант делује доста неуверљиво. Она не каже: "То никад није била моја идеја", "Ја се са тиме не слажем", или "Ја одлучно одбацујем такво размишљање". Уместо тога, она се само невешто пита: "Где сам ја баш то рекла?" (пазите: "баш то!"), додајући како она није никаква власт, већ, ваљда, само обична историчарка ("ја нисам неко ко одлучује о томе ко ће ићи у Хаг. У Хаг иде онај за кога то утврди држава, правне институције")

. Али, Латинка ипак није

само обична историчарка. И та њена "скромност" овде делује неискрено. Тачно је да она никога не може да пошаље у Хаг. Али без њене прећутне подршке, можемо се само запитати колико би другосрбијанска кампања да се додијава староме писцу уопште трајала? Кампања која, ако ништа друго, треба да му загорча последње године живота, и тако, преко њега, симболички казни (понижи) целокупни "српски националистички блок".

Тако се добар део нашег интелектуалног и политичког живота последњих деценија, бар према овој књижи, може разумети само као гигантомахија два велика историјска начела – национализма и грађанизма (европеизма). А ова два начела су, према перцепцији ауторке, оличена у два главна представника – у Добрици Ћосићу и у Латинки Перовић. Сво зло, тако, долази из победа првог демијурга, сво добро из успеха другог. Бити за Добрицу, или бити за Латинку – то је једино питање на које има да одговори српски интелектуалац, пре било каквог друштвеног ангажовања.

Ова дилема је не само идеолошки поједностављена. Она је и неправедна према свим актерима наше друштвене сцене. Та дилема је уобличена у једном затвореном кругу, доста малом, али и утицајном, у једном грађанском салону који хоће да пише и кроји историју. На нама је да ту дилему разумемо. На нама је и да разумемо оне који су је формулисали. Али, такође, на нама је и да ту дилему одбацимо. Добрица или Латинка – то није и не мора бити једини српски избор. Та дилема је лажна, као што је лажна и подела коју Друга Србија уноси у наше друштво. Ми не живимо у времену стаљинистичког манихејства. Ми живимо у доба интелектуалног индивидуализма и друштвеног плурализма. Не постоје две Србије. Постоји само Друга Србија, као идеолошки бункер из кога се пуца на све што се напољу креће. И постоји живот изван тог бункера, разнолик, буран, плодан... Треба изаћи из тог бункера и удахнути ваздух пуним плућима. И тада ће се схватити да напољу не живе никакви уједињени непријатељи и завереници, већ људи са индивидуалним бригама, надама и интересима. Да ли ће то

Друга Србија икада схватити? Да ли ће ти људи икада изаћи из свог бункера?

[1] Књига је доступна на адреси: <http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/Svedocanstva%2032.pdf>

[2] Зоран Ћирјаковић, "Мајка друге Србије", НИН, 13. и 20. април. 2006, бр. 2885. и 2886. Први део се може прочитати на: http://starisajt.nspm.rs/PrenetiTekstovi/2006_cirj_latinka1.htm

[3] *Ко је ко у Југославији: југословенски савременици*, редактор Радошин Рајовић, Београд: Хронометар, 1970.

[4] Латинка Перовић чак тврди да је, ка датум обрачуна са Хрватима, намерно узабран 1. децембар, дан стварања Краљевине СХС (Југославије) и да је намерно као место изабрано Карађорђево, како би се том симболиком Хрвати што више понизили! (99)

[5] Србија се, по Перовићевој, са сменом Ранковића "није помирила" (80), "Србија није никад то прихватила, да се чак сумњало да то може да прође без неких великих турбуленција. Знам да је Дражу Марковића, који је био амбасадор у Бугарској, тада позвао Петар Стамболић да га припреми, да се не побуни, а он је рекао: "Јесте ли ви сигурни да то може да прође без велике гужве у Србији?" (81).

[6] "Ја то могу Вама да кажем, можда се нећете сложити, али када га упоређујем са људима у политичкој историји Србије, он је најближи Пашићу. Он то јако кондензује, он има велики опрез према сваком другом, он је сигуран у српској држави, у држави којом Срби доминирају... (питање: То није проистицало из познавања Пашића?). Није морало, то је исконски, и то је за мене врло карактеристично и битно (101-102).

[7] Маринко Арсић Ивков у књизи *Кривична естетика – прогон интелектуалаца у комунистичкој Србији* (изд.ЦУПС и Астимбо-књига, Београд, 2003) показује да је највише забрана у Србији било упаво у раздобљу 1968-1972. "Баш у време владавине 'комуниста с људским ликом', тобожњих либерала и демократа, прогони уметности и слободне мисли не само да нису јењавали него су били и појачани".

[8] Перовићева, рецимо, тврди да је она "анализом показала да између њега (Драже Марковића) и Ћосића у гледању на Косово нема апсолутно никакве разлике" (48) И у другим националним стварима, по Перовићевој, Дража и Добрица су практично били истомишљеници.

[9] http://www.danas.org/content/cosic_lilic_srbija/1737535.html?spec=3